

1. GOLDBERG, A. L.: Information needs of social scientists and ways of meeting them. = International Social Science Journal 23. vol. 1971. 2. 273-284.p.
2. HOGG, I. H. - SMITH, J. R.: Information and literature use in a research and development organisation. - Proceedings of the International Conference on Scientific Information. Washington, 1959. 131-162.p.
3. Information requirements of researchers in the social sciences. Bath University Library, Investigation into information requirements of the social sciences. Research Report no.1. Vol. 1-2. 1971.
4. WOOD, D. N. - HAMILTON, D. R. L.: The information requirements of mechanical engineers. Report of a recent survey. The Library Association, 1967.

A szükségletek ismerete, a tartalom és forma egysége az információk értékesülésében

HERPAY Balázsné

Ahhoz, hogy a társadalmat, a csoportokat és egyéneket feladataik megvalósításához megfelelően lehessen informálni, ismerni kell az ellátandó terület vagy személy információigényét és ezt felhasználva meg kell tudni állapítani információszükségletét. A korszerű információellátásnak ugyanis különbséget kell tennie információigény és szükséglet között ahhoz, hogy hatékonyan dolgozhasson. Konkrétan: nem mindig azt, ill. csak azt az ismeretanyagot kell nyújtani a felhasználónak, amelyet az igényel, hanem azt, amire szüksége van, de nem tud esetleg róla. Az információszükséglet és az információigény különválasztása lényeges, mivel a szükséglet és az igény közötti különbség elemzése, meghatározása hatékonyabbá teszi az információellátást.

Az információszükségletet a társadalom, az egyes csoportok és az egyének szintjén kell megállapítani. A társadalmi információigényt és szükségletet az országos feladatok, a népgazdasági érdek és a távlati tervek determinálják. Az egyes szakemberek, üzemi kollektívák információszükségletét pedig elsősorban a társadalmi információszükséglet határozza meg, amely a társadalom gazdasági és tudományos érdekeit tükrözi; a szakemberek egyéni és csoportérdekei viszont nem feltétlenül állnak összhangban a társadalmi szükséglettel. Azaz az egyéni információszükségletek egymásra halmozódása nem a teljes társadalmi információszükségletet adja ki, bizonyos mérvig többet, bizonyos mérvig kevesebbet. Ezért elemezni kell a társadalmi, - csoport és egyéni érdekeket, ismerni kell a tudomány fejlődésének törvényszerűségeit és a tájékozódásra ható tényezőket is, hogy megállapítható és előre vetíthető legyen a tényleges információszükséglet.

Ha az információszükségletről reális képet akarnak kapni, az illető terület fejlődésének objektív feltételeit is vizsgálni kell, figyelembe véve az információigénylők sajátos szakmai érdeklődését. Az információellátást pedig

ügy kell megoldani, hogy az megfeleljen az egyéni érdekeknek is, de utóbbi kielégítése ne menjen a társadalmi szükséglet rovására.

A társadalmi információigény és szükséglet mint meghatározó keret mellett az egyénnél mind az információszükséglet, mind az információigény a külső és belső ösztönzők együttes hatására jön létre. Külső ösztönző a feladat követelménye és a kollektiva (a közvetlen környezet) szakmai érdeklődése. Belső (pszichológiai) tényező a dolgozó lelkesedése, kötelesség- és felelősségérzete, tudásvágya, magasabb képzettsége, magasabb beosztás, nagyobb jövedelem iránti igény. Az információszükséglet kialakulására a külső, az információigény kialakulására pedig inkább a belső tényezők hatnak erősebben. Az egyéni információigény tehát lényegében információszükségletének szubjektív tükröződése.

Az igények az információk iránt nem növekednek olyan gyorsan és olyan mértékben, ahogyan azok mennyiségi üteme. A felhasználók esetenként nem tudva újabb eredményekről, eseményekről, módszerekről, megváltozott környezetről, nem a legjobbat, legkorszerűbbet, hanem a régiéket, elavultak ismeretetését igénylik. Az értesülések nyújtásakor nem elég, ha csak a felvetett kérdésekre adnak választ, hanem azt kell adni, amire szükség van. Különösen az új ismeretterületekre irányuló tájékoztatásban nem lehet csupán az igénylők által megfogalmazott kívánásokra - az igényre - hagyatkozni.

Az információk szolgáltatásánál csaknem teljes bizonyossággal két alapvető felismerésből lehet kiindulni:

- senki sem tudja, hogy nincs a kellő információk birtokában, amíg arra a körülmények rá nem ébresztik,
- az érdeklődő igen gyakran maga sem tudja pontosan, milyen információkra van szüksége.

Az első tételből következik, hogy az információkat csaknem mindig azonnal, sürgősen kérik, a második tényből pedig azt a tanulságot kell levonni, hogy a felhasználónak segítségre van szüksége ahhoz, hogy körülhatárolják, pontosan meghatározzák bizonytalanul, esetleg homályosan felvetett kérdéseiből és sürgetett válaszkéréseiből információszükségletét.

Egy-egy üzem, intézmény szintjén a tájékozódásra ösztönző társadalmi érdek (az üzem és az üzembrészek vezetői számára) a terv teljesítése, az üzem tervelése belső tartalékainak maximális feltárása; az egyéni érdek pedig (a mérnökök-műszakiak és a termelés valamennyi dolgozója számára) a minőség javítása, a termelékenység fokozása, a termelési kultúra színvonalának emelése és az ennek megfelelő anyagi és erkölcsi elismerés.

Bár az információszükséglet megállapításában a társadalmi és a csoportérdekekből indulnak ki, a gyakorlatban mindig egyéneket kell ismeretekkel ellátni, ezért az egyes dolgozók (és nemcsak a magas képzettségű szakemberek) egyéniségével, felfogó képességével is számolni kell. Az egyes szakemberek információszükséglete pedig számos objektív és szubjektív tényező hatására alakul ki.

AZ INFORMÁCIÓSZÜKSÉGLLETET MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐK

Egy csoport, üzem, szakemberek információszükséglete nagymértékben függ tagjainak egyéni adottságaitól (szakmai összetételüktől, képzettségüktől, tájékozottságuktól, nyelvismeretüktől, szokásaiktól), megisme-

réséhez átfogóan kell vizsgálni a közösség és az egyes egyének feladatait (a társadalmi érdekek alapján) s eszerint kidolgozni az illető munka információellátásának konkrét tervét.

Az információszükséglet alakulása a munka jellegétől is függ. Döntő különbséget jelent, hogy üzemben, vállalatnál, egyetemen, állami hivatalban vagy kutató munkaközösségekben dolgozik valaki. Az információszükségletre a használók szakmai, ágazati hovatartozása is rányomja bélyegét. Minél szűkebb, minél kisebb egységet (ágazati kutatóintézet, tervezőiroda, részleg, laboratórium, munkacsoport) vizsgálnak, annál változékonyabbnak találják az információszükségletet. A tudomány és technika szűkebb részterületein ugyanis sokkal gyakoribb a lényeges, forradalmi változás, mint az átfogó területeken. Ezért az információk iránti igény vizsgálata ágazatonként célszerű: differenciáltan, tudományági, szakmai, intézményi konkréttságban szükséges.

A különféle tudományos és technikai szakterületeken sem egyforma az információszükséglet mértéke és jellege, a más-más szakterületeken dolgozó munkaidejének például nem ugyanolyan nagy részét tölti ki az informálódás: a vegyiparban 44%-át, az elektrotechnikában 33%-át, az elektronikában 27%-át. Sokkal gyorsabban avulnak az információk a gyorsan, mint az átlagosan fejlődő területeken. Pl. az orvosok az információk 25%-át merítik új irodalmi forrásokból, az elektronikusok a 33%-át. A rokon vagy távolabbi területekről merített információk jelentősége is szakterületenként változik.

Az információszükséglet tehát konkrét társadalmi természetű abból kifolyólag, hogy az információ felhasználói egy bizonyos konkrét egységhez, szervhez tartoznak. De azonos típusú üzemekben, a gazdaságigazgatás azonos fokain is minden konkrét esetben megvannak az információszükségletnek a maga sajátos helyi - mennyiségi és minőségi - sajátosságai, amelyeknek ismerete a magasszintű tájékoztatáshoz elengedhetetlen.

Mind az információigény, mind az információszükséglet a fejlődés következtében állandó átalakulásban van. A kutatások méreteinek növekedése, új ismeretterületek létrejötte, a szomszédos területekkel való új kapcsolatok kialakulása, a termékek minősége iránti igények növekedése, valamint az egyes egyének, csoportok képzése, szakmai fejlődése a tájékozódás terén is új szükségleteket hoz létre, illetve megszüntet bizonyos régieket. Ezért a korszerű tájékoztatásnak e változásokhoz alkalmazkodni kell. Ahhoz tehát, hogy az adott információ valóban hatékony legyen, jól értékesüljön, nem elég felmérni a szükségleteket, hanem ezek ismeretében ki kell alakítani a z értesülések közötti életének megfelelő módját, felhasználóra orientált legcélszerűbb jellegét és formáját. Itt elsősorban az átnézett időszakasz hosszára, az információk szelektálásának és feldolgozási módjának rendszerére, valamint a megjelentetés, a közreadás küllemére gondolunk.

AZ INFORMÁCIÓ TARTALMA, FORMÁJA, GAZDASÁGOSSÁGA

Egy tájékoztató, információs anyag összeállításakor, elkészítésekor az időben történő visszanyulás hosszának növekedésével eleinte növekszik az információ értéke, mivel rövid intervallum csak kevés bizonytalanságot tud mérsékelni. Egy időponttól kezdve azonban ismét csökken ez az érték, mivel az információ olyan események és állapotok felől tájékoztat, amelyek olyan

régen következtek be, hogy az információ címzettjének cselekvési helyzetét már nem befolyásolják lényegesen. Fontos tényező még az esetleges késedelem, az információ létrejöttének időpontja és rendelkezésre állása között.

Az információ másik jellemzője annak tartalma, ami gondolatilag két alapfogalomra osztható fel; a gondolati tartalom színvonalára és a gondolati tartalom megbízhatóságára. A gondolati tartalom színvonala a bizonytalanságnak az információ által okozott csökkenésén mérhető, a megbízhatóság pedig alapvetően fontos. Az információ tartalmához, értékéhez tartozik az információ haszna is, amely az információ címzettjéhez eljutó gondolati tartalom színvonalától függően nullától kezdve növekszik, eléri a maximumot, s azután ismét csökken. Ez azon a körülményeken alapszik, hogy az ember döntéseinek és cselekvéseinek minősége egy bizonyos szinttől kezdődően az értelmi kapacitáshatár túllépése folytán viszonylagosan romlik. Az információ haszna azon a változáson mérhető le, amelyet az információ felhasználása valamely cél elérésénél eredményez. (Ezt a hasznot a gazdaságossági számításnál pénzben kell értékelni.) Egy új információ akkor hoz hasznot, ha az információ felhasználója az információ alapján másként cselekszik, mint cselekednék akkor, ha nem kapta volna az információt, vagy bár úgy cselekszik, hogy azt már az információ ismerete előtt is tette volna, de döntési bizonytalansága lecsökkent, ill. bizonyossággá változott.

Annak az előzőekben tett megállapításnak, hogy az információ haszna egy bizonyos mennyiségben tud csökkenni, nincs köze az "információhiány az adatok özönében" sokszor felpanaszolt jelenségéhez. Ez utóbbi azt jelenti, hogy felhasználó a nem specializált, válogatás nélkül, nagy mennyiségben szét-sugárzott információtömegből nehezen, vagy alig képes a számára relevánsokat kiszűrni, közben esetleg azt, amire pedig szüksége van nem is kapja meg.

Az emberek értesülésekkel való elárasztásának problémája az információ formájának is a kérdése. Nagy jelentőségű ezért az a felismerés, hogy az információ harmadik jellemzője, az információ formája igen fontos az információ haszna szempontjából. Az a mód, ahogyan egy értesülést közreadnak, erősen befolyásolja érthetőségét, elterjedésének körét és gyorsaságát. Ezért van jelentősége a tájékoztatás módszerei közül az információ-igénykielégítés formáival való folyamatos foglalkozásnak, azok javításának.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni a tartalom és forma egységét az információk közreadásakor. A témától és a felhasználótól függően választunk az információ műfajai (bibliográfia, tömörítvény, tématanulmány stb.) között, határozzuk meg a szakbeosztás módját, terjedelmét, gyakoriságát. Van, amikor elég egyszeri szolgáltatás, van, amikor periodikus közreadásra (témafigyelés, tématanulmány bizonyos időnkénti kiegészítése) vagy éppen folyóíratra van szükség. A feldolgozás stílusát, valamint szerkesztési módját, fotó-, és ábraigényét is befolyásolja a téma és a felhasználó.

Mindezeknek a szembeötlő megjelenési formával (pl. a kiadvány színével, fedőlapjával, szerkesztői cikkével stb.) is harmonizálni kell. Másra van szüksége pl. tartalomban, feldolgozási módban egy akadémikusnak, aki többnyire nem fektet különösebb súlyt az esztétikai megjelenésre, mint például a termelésben dolgozó szakemberek bizonyos csoportjának. Ez a felhasználói kör a lazább, áttekinthetőbb, ábrák közlésével tarkított ismeretközlési módot értékeli elsősorban, ahhoz pedig, hogy egyáltalán kézbevegyen egy kiadványt, jellegzetes külső megjelenési formára is van szükség. Az ideje azonban egyaránt kevés valamennyi felhasználói körnek és csak jól összeállí-

tott, munkájukban gazdaságosan értékesülő, valamilyen módon hasznot hajtó információra hajlandók ezt az időt fordítani.

A tudományos-műszaki fejlődés rohamos növekedése során az információk özönében azt igénylik, hogy a tudomány és a technika adott szakaszában fennálló helyzetről a leg gazdaságosabban (tehát az igényelt teljességben, színvonalon és célkitűzéseknek megfelelően) kapjanak tájékoztatást. Amellett se többet se kevesebbet ne kapjon az információból senki, mint ami a szükséglete. Ezzel kapcsolatban felmerül a tudományos műszaki-gazdasági információk kifejezhető értékesülésének, hozamának kérdése is. Ez, miután az információ éppen olyan lényeges eleme a társadalmi ujratermelésnek, mint az ember, szerszám, nyersanyag, bizonyos mérvig érthető is. Helytelen viszont az az álláspont, amely az információt, ill. annak hozamát közvetlenül és azonnal pénzben akarja kifejezni, kimutatni. Ez szűk praktícizmus, és ilyen módon nagy értékek mehetnek veszendőbe. Az információk értékesülését csak következtetések útján (másodlagosan) lehet értékelni. (Az ilyen következtetések módon történő értékelésnek természetesen egész sor nehézség és korlát áll az útjában.)

Az első értékelési mód az, ha maguktól az "alkotóktól" (valamilyen eredményt elérő, bevezető személyektől) kérnek a gazdasági hozamra nézve felvilágosítást. Ennek nehézsége elsősorban az, hogy nem mindig állapítható meg az információk hányada az alkotó munka teljes gazdasági eredményében, hiszen néha magát az eredményt is nehéz közvetlenül kifejezni. Sőt az információknak a gazdasági eredményekben jelentkező ilyen megközelítőleg becsült hányadát is gyakran determinálják a felhasználó által szolgáltatott adatok, mivel ezek az adatok - ami a tájékoztatási rendszer közvetítésével nyert és felhasznált ismeretek értékelését illeti - már a dolgozók érthető önzése folytán sem teljesen tárgyilagosak. Azokat többnyire aláértékelik, viszont a megoldott alkotási feladatoknál túlértékelik a saját alkotó intellektusuk hányadát, már amikor azok gazdasági hozamát megállapítják. Erre az eljárásra a körülmények kényszerítik őket, mivel a feladatok megoldásáért járó anyagi és erkölcsi elismerés többnyire nem a megoldott feladat gazdasági hasznára, hanem a javasolt megoldás "eredetiségének mértéke" szerint történik. Ha ilyen esetben a szakember beismerné, hogy az eredményhez jelentős mennyiségű olyan ismeretet használt fel, amelyet a tájékoztatási rendszer juttatott el hozzá, akkor - még ha azokat a legalkotóbb és igen hatékony hozammal alkalmazta is - az reá nézve káros lenne.

Ilyenkor természetesen teljesen paradoxonnak tűnik Bernal professzornak az a megállapítása, amely szerint "indokolt az a feltevés, hogy az eddig Nobel-díjjal jutalmazott összes tudományos munkának kb. 20%-a hoz új gondolatokat, a többi 80%-ban már tudott ismeretekre épít". Ha pedig ez a világ kimagasló tudományos eredményénél így igaz, akkor a többi, kisebb jelentőségű és horderejű alkotó munkánál a létrehozott új és a már tudott ismeretek aránya minden bizonnyal még kedvezőtlenebb. Ez arról tanuskodik, hogy az eredményekben az információk hányada akkor is magasabb, ha a feladatok megoldói ezt a hányadot rendszerint nem ismerik fel.

Az információk gazdasági hozamának másik értékelési módja az információk elsődleges és másodlagos hozamának közvetlen és objektív értékelésére alapozott; mégpedig a gazdasági hozamra vonatkozó nem vitás összefüggések és kiszámított mutatók alapján a felhasználók közreműködése nélkül. Az információknak a népgazdaság szempontjából annyira fontos részleges gaz-

dasági hozamai összességükben annyira jelentékenyek, hogy ezen a területen folyó minden sikeres kutatásnak, elemzésnek vagy vizsgálódásnak - történjen az akár pl. az információnak a mezőgazdaságban folyó áramlása és beszerzése tárgyában, vagy az információk feldolgozásának metodikai kérdéseiben, stb. - ugyanolyan jelentősége van, mint a műszaki, fizikai, biológiai és társadalomtudományokban folyó hasonló jellegű tevékenységnek.

Az információk közvetlenül kiszámítható (primér) értékesülése főleg az alábbiakban jut kifejezésre, a legfontosabbakat felsorolva:

- a költségek csökkentésében, amit az tesz lehetővé, hogy a megoldás során az információkból olyan megfelelően transzformált ismeretek birtokába lehet jutni, amelyek az alkotó munka egyes fázisait kiegészítik, vagy pótolják;
- az információval szerzett értesülések felhasználásában és különösen a saját eredményeknek azokkal a számszerű eredményekkel történő összehasonlításában, kiértékelésében, amelyeket másutt, összehasonlítható feltételek mellett értek el. Ez esetleg részben pótolja, vagy szükségtelenné teszi a gyakran hosszadalmas laboratóriumi és kísérletező kutatást, ill. személyes vizsgálódást, tervezést;
- a nem célirányosan kitűzött kutatási, fejlesztési munkák (és az azok biztosításához szükséges beruházási, személyi és anyagi költségteher) leállításában és gazdasági szempontból megfelelőbb utak ajánlásában (pl. külföldi licencek kedvezőbb beszerzése stb.) ugyanannak a célnak eléréséhez;
- különféle intézkedésekben, amelyeket az információk eredményeképpen alkalmaznak a termelési folyamatban akár a termelés gyorsaságának növeléséről, akár a termelési folyamatok munkaigényességéről vagy munkabiztonsági intézkedésekről, tehát más szóval a munka általános termelékenységének növeléséről van szó stb.

A másodlagos mutatók sem kevésbé jelentősek, azonban ezek értékesülését általában nem lehet közvetlenül számszerűsíteni. Ezek közé tartozik:

- elsősorban a tudományos és gazdasági kutatási munka irányítása színvonalának radikális emelése, a szükséges távlati prognózisok és a retrospektív összefüggések állandó figyelemmel kísérésével,
- mind a belső, mind a külső összefüggések és kapcsolatok megszerzésének biztosítása a szó tágabb értelmében (az információs forrásokból a munkatársakkal, a saját vagy idegen szakmák szakembereivel való együttműködésből, saját megfigyelésekből, saját praxisból és az emberekkel való érintkezésekből vett információk közvetítésével) hozzásegít a kutatásban és a fejlesztésben történő tervezés és a célok kijelölésének pontosításához, az új módszerek bevezetésének javításához, ami által főleg a műszaki fejlesztés üteme fokozódik és emelkedik a munkabiztonság;
- tagadhatatlan továbbá - ha nem is számítható ki - a tudományos-műszaki információk hozzáférése az általános szakmai, politikai és erkölcsi színvonal emelkedéséhez, amely a szocialista forradalom beteljesedése után a gépesítés és automatizálás korszakában az emberiség egyik fő célja.

- JONSSON, E. T.: Az információ mint termelési tényező. = Teknisk-Vebenskopling Forskning. 38. 5. 144-146.p.
- RÓZSA Gy. - SZALAI S.: Társadalmi szükséglet és szakiránypolitikai tájékoztatás. = Magyar Tudomány. 1968. No. 12. 725-734.p.
- SEHURIN, D. Je.: Priroda i szuscsnoszt' informacionnüh potrebnosztej. = Naucsno-Tehnicseszkaja Informacija. Sz. 1. 1970. No. 6. 3-9.p.
- SZECSKŐ T.: Informáltság és szocialista demokratizmus. = Társadalmi Szemle. 1970. No. 5. 26-30.p.

Közművelődési könyvtárügy Dániában

N. RÁCZ Aranka

1973 őszén két hetes tanulmányut keretében volt alkalmam személyesen is megismerkedni a dán közművelődési könyvtárügy szervezetével, intézményeivel. E tanulmányut szakmai tapasztalatainak egy részét tartalmazza az alábbi tanulmány. R. A.

I.

NÉHÁNY SZÓ A DÁN KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK MULTJÁRÓL

A közművelődési könyvtárak már közel egy évszázada lényeges tényezői a dán társadalmi életnek. Gyökereik mélyek. Mai teljesítményeiknek, lehetőségeiknek ez egyik magyarázata.

Az 1780. évi földmegváltással végrehajtott jobbágyfelszabadítás meggyújtotta a polgári fejlődés utját. Már 1814-ben bevezették a kötelező népoktatást. Az iskolarendszer fejlődése, a népfőiskolák rendszerének kiépülésével együtt, az olvasmányt igénylők igen jelentős, egyre növekvő rétegét nevelte fel nemzedékről-nemzedékre.

A közművelődési könyvtárak első megjelenési formái Dániában is az egyesületi könyvtárak, amelyek a felvilágosodás eszméinek hatására a 18. század végén jelentkeznek. A mai közművelődési könyvtárak azonban nem ezekből fejlődtek ki. A mai fejlett könyvtári rendszer alapjait később, a múlt század